

BLOSSOMING OF THE LOVE: FLOWERS AND LOVE IN THE OTTOMAN POETRY

Yakup POYRAZ

*Ondokuz Mayıs University, Faculty of Arts and Science, Turkish Language and
Literature Department*

Abstract: Ottoman poets evaluated love in relation to all parties involved (lover-beloved-rival) by mirroring their own inner world in their couplets they wrote within the context of love song and love portrait. As arts and aesthetics were at the forefront in Ottoman poetry, landscape and natural images were benefited mostly. The element that outstands mostly in these portraits and narrations is picturesque flowers and is liked by everyone and arouse the sense of admiration in everybody. Ottoman poetry is like a garden in which flowers fall in love and the love blossoms. This paper is going to touch on flowers such as roses, tulips, hyacinths, daffodils, jasmines, violets, basil, cercis, carnations, lotus, wallflowers, lilies, lilacs etc. which portrait love and speak of love; and the relation between beauty of flowers and charm of love is going to be revealed by emphasizing how Ottoman poets handled these flowers.

Key Words: Ottoman Poetry, Love, Lover, Beloved, Flowers, Nature

GİRİŞ

Aşka ve sevgiliye hitaben pek çok duygunun dizeler hâlinde ifade edildiği divan şiirinde sevgili, erişilmez güzelliği ile idealize edilerek işlenmiştir. Sevgilinin sahip olduğu uzuvlar ile huy ve karakterini betimlemek amacıyla da pek çok unsurdan yararlanılmıştır. Bu durumda âşık (şair) sevgilinin ayva tüylerinden çene çukuruna, gamzelerinden zülüflerine kadar pek çok unsura güzellikler yazmıştır. Bu şiirlerde sevgilinin ulaşılmaz konuma yüceltilmesi ve âşık ile mâşuk arasında fiziksel bir engel konulmuş olması ile sevgiliye duyulan aşkın daima taze ve canlı kalması sağlanmıştır. Bunlarla âşık, sevgilinin kendisine

ulaşmaktan ziyade onun hayali ile yaşayarak büyüünün bozulmamasını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, sevgilinin dünyevî güzelliklerin ötesinde bir varlık olarak tahayyül edilmesi sevgilinin kendisini yücelttiği kadar ona duyulan aşkı da yüceltmıştır. Sevgilinin tasvirinde ve sevgiliye övgü ya da sitemlerde özelde çiçek genelde de tabiat unsurları ziyadesiyle bu şiirde kullanılmış öğelerdendir.

Divan edebiyatında betimleme yoluyla en fazla kullanılan çiçek gül olmuştur. Gül; ilahî ve beşerî aşktan ahlaka, zamanın ve hayatın geçiciliğinden sosyal hayatın (meclislerin) betimlenmesine, sultan ve diğer önemli devlet adamlarının övgüsünden

savaş aletleri ve savaş terimlerine, şaraptan kadehe, süs eşyalarından giyim-kuşama, yazı araç-gereçlerinden mesleklere, tuğladan yapısal malzemelere varıncaya kadar pek çok unsurun betimlenmesinde kaside, gazel ve şehrengizlere konu olmuştur.

Öte yandan divan edebiyatında simgesel anlamları ile yoğun bir şekilde kullanılmış olan tek unsur gül değildir. Yapı malzemelerinden giyim-kuşama, savaş aletlerinden mesleklere, gündelik hayat gereçlerinden yiyeceklere, kısacası iğneden ipliğe pek çok unsur imgelem yoluyla şiirlere konu olmuştur. Sonraki yıllarda pek çok araştırmacının da dikkatini çeken bu durum incelendiğinde, mahremiyetin titizlikle korunduğu, dinî kural ve yasaların hüküm sürdüğü bu toplum yaşayışı içerisinde duyguların ifade edilebilmesi ancak bir perde arkasından mümkün olabildiğini göstermektedir. Şairler de bunun için doğrudan değil dolaylı anlatımı tercih etmişlerdir. Bu sebeple divan şiirinde kullanılan imgelerin insanın kendini ifade eden bir perde vazifesi gördüğü aşikârdır.

Âşık ile mâşuk arasındaki iletişimin imgelerle ifade edilmesi dönemin şiirinde yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu doğrultuda, pek çok yerde sevgili, çiçeğin bizzat kendisi olarak tarif edilmiştir. “Meydan-ı siyaset” olarak tabir edilen *yüzde* sevgilinin yanağı gül, gözleri nergis, kirpikleri zambak, ayva tüyleri reyhan, saçları sümbül, zülüfleri menekşe, yanağı lale, ağzı gül goncası, dudakları erguvan, beni karanfil, teni yasemin, boyu servi olmak üzere her bir uzvu başka başka çiçekler ile ifade edilmiştir.

Çiçekler bunların dışında sevgilinin yürüyüşü, oturduğu ev ya da mahallesi gibi unsurların tanımlanmasında da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Ayrıca kanlı gözyaşlarının erguvana benzetilmesi, sevgilinin söylediği kötü bir sözün gülün dikenini olarak nitelendirilmesi gibi konularda âşkın çektiği derdini anlatırken de kullandığı araçların en önemlisi çiçekler olmuştur. Bununla birlikte gelenekte kullanılan benzetme ögeleri hemen her şiirde aynı kelime ile ifade edilmiş ancak bu ifadelerde farklılığı ortaya koyan, şairin üsluptaki ustalığı olmuştur. Ancak yine de divan şiirinde özelde çiçek isimleri, genelde tabiat unsurlarının sıklıkla kullanılmış olması yoluyla şiirde yararlanılan imgelerin değiştirilmemesi ve aynı benzetmelerle çoğaltılıp yeni kuşaklara taşınmış olmasını, divan şiiri geleneğinin kendi geleceğini yaratması olarak görebiliriz. Bu durum aynı zamanda bu şiirde çiçek isimlerinin bu yoğunlukta kullanılmasının sebebinin de açıklar niteliktedir.

Divan şiirinde şairlerin sevgiliyi anlatırken kullandıkları ifadeler çoğunlukla *güzel* olarak ifade edilen unsurların bizzat kendisi değil, *güzel* kelimesinin çağrıştırdığı her şeyi kapsamaktadır. Bu doğrultuda sadece beşerî aşka değil, ilahî aşkın dile getirilişinde de güzel ile ilişkilendirilebilecek her unsur şairlerce değerlendirilmiştir.

1. Divan Şiirinde Çiçeklerin Dili ve Aşkın Çiçek Hâli

Türklerin yerleşik hayata geçmelerinden bir süre sonra yaşanan çevrenin güzelleştirilmesi çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan estetik zevk ve buna bağlı olarak alışkanlıklarının değişmesi ile birlikte çiçekler; atasözlerinden deyimlere, sanattan mimariye kadar oldukça geniş bir alanda kullanılmaya başlanmış, sonrasında ise bu topraklarda yaşayan insanların *gizli dili* hâline gelerek önemli bir işleve sahip olmuştur.

Divan şiiri kapsamında değerlendirilen eserler incelendiğinde; insanın dış görünüşünün, sosyal çevresinin, davranış tarzının, duygu ve sözlerinin, yani insana [ve doğaya] dair tüm unsurların, şaşırtıcı ayrıntılarının dahi zarif bir söylemle ifade edilmiş olduğu, şairlerin sözlerini birer kuyumcu hassasiyetiyle yazıya nakşettiğini göstermektedir.

Divan şiirinin içinde büyüyüp geliştiği toplumun kurallarından bağımsız olarak değerlendirilmesi, bu yönlü bir araştırma için hatalı sonuçlara varılmasına neden olabilecektir. Bu dönem sosyal hayatında günümüzdekinden oldukça farklı olarak, sevgiliye yaklaşmak ve hatta dokunmak ve çoğu zaman imkânsız olduğundan, âşıkların birbirleri ile ilişkileri, temastan tam anlamıyla bağımsız olacak şekilde simgesel unsurlar (çiçek, mendil, meyve, vb.) ile gerçekleştirilmiştir. Bu durumda bazen işitilmiş bir ses ile *aşk* başlamışken, bazen çok daha ileri gidilerek sevgilinin elinin, bileğinin, yanağının, saçlarının ve hatta suretinin görülmüş olması ile başlamıştır büyük sevdalar...

Çiçeklerin kültürümüzdeki yeri çok farklıdır. Bu konu klasik dönemde coğrafyamızın sahip olduğu niteliklere sahip olmayan yabancıların da dikkatini çekerek onları çiçekler konusunda araştırmaya sevk etmiştir. Örneğin 16 Mart 1718 tarihli mektubunda *Lady Mary Wortley Montagu* (ö. 1762); Türk kültüründe renklerden çiçeklere, taşlardan kokulara, eşyalardan meyvelere kadar pek çok şeyin kendine has bir manası olduğunu belirttikten sonra, âşıkların mektuplarında mürrekkep kullanmaksızın öfke, aşk, özlem, hayal kınıklığı ve ümitsizlik gibi duygularını iletebildiklerini şaşkınlıkla gözlemlediğini söylemiştir. Sözü edilen iletişim yöntemi, İstanbul'un XVIII. yüzyıldaki hâlini gravürleri ile yaşatan *Thomas*

Allom (ö. 1872)'un da dikkatini çekmiş, mektup yerine "selam" adı verilmiş olan bu çiçek demetlerindeki çiçeklerin sayısı ve çeşitleri vasıtasıyla âşıkların his dünyalarını ifade ettiklerini söylemiştir (Bayram, 2010: 210).

Divan şiirinde [çiçekler başta olmak üzere] doğa ve doğa ile ilgili diğer unsurlarla yapılan benzetmeler, şairin kendisini [duygularını, derdini] ifadede önemli bir alan teşkil etmektedir. Divan şairleri, doğaya ait bu benzetmeler, mazmun ve motiflerle yoğun bir şekilde doğanın güzellikleri ile doğaya özgü çeşitli niteliklerden yararlanmaktadır. Ancak divan şiiri ile bahsolunan güzellikler çoğunlukla doğal güzelliklerin kendisi değildir (Batiislam, 2005: 95). Çünkü divan şairlerinin doğaya bakışı, görünenin anlatılmasından ziyade, görünenin kendi hayal gücünde çağrıştırdığı anlamların, şairin kendi üslubu ile ifade etmesini yansıtmaktadır ve doğayla ilgili olarak bahsedilen her bir konu, insanı anlatmak için kullanılan bir araç niteliğine bürünmektedir (Demirel, Ş. 2009: 1002). Öte yandan divan şiirinde kullanılan benzetme unsurları, her ne kadar çoğunlukla doğa ve doğaya ait unsurlar olsa da, yapılan edebî tahlillerde iğneden ipliğe kadar her bir unsurun sahip olduğu niteliklere göre başka bir hayal içinde benzetme aracı olarak kullanılmış olduğu da görülmektedir (Sefercioğlu, 2009: 2).

Divan edebiyatında benzetme amacıyla yararlanılan birçok unsurun çok fazla değiştirilmeden divan şiiri geleneğinde uygulanmış hâliyle kullanılmış olması, divan edebiyatının değişmez motiflerini meydana getirmiştir. Bu motifler çerçevesinde şairin işleyeceği her unsur, gelenek tarafından belirlenmiş ilgi ve imgelerle gizemli bir o kadar da kapalı bir daire oluşturmuştur. Bu daire içerisinde

kullanılan her motif, birbirine bağlı unsurlarla oluşturulmuş olduğundan, [her ne kadar şairine ait bireysel özellikler taşısa da] kullanılan benzetmelerin hangi imgelerle birleştirilip tamamlanacağı ve hangi çağrışımlarla yorumlanabileceği az çok önceden belirlenmiş durumdadır (Batiislam, 2005: 96). Divan şiirinde tabiata ait unsurların (çimenden ağaca, güneşten aya kadar) bu denli yoğun bir şekilde kullanılmış olması (maddi ve manevi diğer öğelere ek olarak) şairlerin, ilahî ya da beşerî aşklarını ifade ederken, güzeli tanımlama şekli olarak benzer kelimelerden yararlanmış olmaları ile de ilişkilendirilebilir.

2. Şairlerin Çiçek Bahçesi: Divanlar

Bayram (2007:217); divan şairlerinden Şeyhî, Cem Sultan, Karamanlı Aynî, Mesîhî, Mihrî Hatun, Adlî, Necâtî, Amrî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Helâkî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî, Nef'î, Nâbî, Mezâkî, Kafzâde Fâ'izî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî, Sükkerî, Şeyhülislâm Es'ad, Şeyhülislâm İshak, Nedîm ve Şeyh Gâlip divanlarının taranması ile elde ettiği araştırmasının sonucunda; gül, nesrîn, nesteren, lale, şakâyık, sümbül, nergis, yâsemîn, menekşe, reyhân, sûsen, erguvân, karanfîl, nîlûfer, şebbûy (şebboy), za'ferân, zambak, b. meryem, leylâk, mercanköşk, sedâb ve lisânüssevr adlı çiçeklerinin toplamda 9684 defa kullanıldığını tespit etmiştir. Taranan bu divanlarda en fazla kullanılan çiçek isimleri, Tablo.1 ile gösterilmektedir:

Tablo 1. Taranan Divanlarda Çiçek İsimlerinin Kullanılma Sayısı

Çiçek ismi	Kullanılma Sayısı
Gül	6206
Lale	1019
Sümbül	709
Nergis	487
Yasemin	348
Menekşe	286
Reyhan	161
Erguvan	93
Karanfîl, Nîlûfer ve Şebboy, Leylak	123

(Kaynak: Bayram, 2007: 217)

Divan şiirinde çiçekler ve doğaya ait diğer unsurlar, bu dönem şiirinin en belirgin özelliği olan söz sanatlarının incelikleri içerisinde kullanılmıştır. Örneğin, Tâcîzâde Ca'fer Çelebi, *gül gibi nazik sevgiliyi mavi elbisesi ile görenlerin*, gül çiçeğinin yapraklarla süslenmiş olduğunu düşüneceğini söylediği beytinde, bahar kelimesini hem yaprak

hem de çiçek anlamını verecek şekilde iki defa kullanarak, şiire sadece içerikte değil, biçimsel olarak da zarif bir anlam katmıştır (Yılmaz, 2011: 185):

*Hil'at-i nîlûfer ile bu gül-endâmı yine
Dir görenler kim bezenmişdür bahâr ile bahâr.*

Ağırlıklı olarak aşk teması üzerine kurulmuş olan divan şiirinde aşk; ilahî aşk ve beşerî aşk olmak üzere iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Bu durumda bahsedilen sevgili kimi zaman Tanrı, kimi zamansa beşerî güzelin kendisi olup (URL-1, Erişim Tarihi: 10.07.2014) bazen gül, bazen lale, bazen peri bazen de ceylan olmak üzere pek çok güzellik unsuru ile ilişkilendirilmiştir (Akgül, 2011: 333).

[Beşerî sevgilide] bütünden ziyade parça güzelliğine ihtimam etmekte olan divan şairleri, güzelliğe dair her bir unsuru tek başına mükemmelleştirecek imgelerin arayışında olmuştur (Şahin, 2012: 386-387). Bu noktada çiçekler en çok göz, yanak, saç, yüz, dudak, ağız, çehre, saç gibi somut unsurlar ile endam ve huy gibi soyut unsurların tanımlanmasında da kullanılmıştır (Demirel, Ş. 2009: 1002). Bunların dışında çiçekler, sevgilinin yaşamakta olduğu mekânların [mahalle, ev, vb.] tasvirinde de kullanılan bir araç olmuştur. Bu şiirlerde ayrıca sevgilinin yaşadığı yerlerin gülşen, gülzâr, gülistan, şükûfe-zâr, çemen-zâr, bû-sitan gibi ifadeler ile adlandırılması da çiçeklerin sevgiliyi yüceltmede kullanılan önemli bir araç olduğunu gösterir niteliktedir (Sefercioğlu, 2009: 2).

2.1. Gül

Divan şiirinde sevgiliyi betimlemekte en sık kullanılan çiçek şüphesiz [çoğu zaman bir bitki ve hatta bazen anlam genişlemesi yoluyla “bahar” anlamıyla da kullanılmış olan] **güldür**. Gül, rengi, şekli ve imgelere açık yapısıyla antik mitolojiden dinî unsurlara¹, kimi devletlerin

1 Hristiyanlığın ilk çağlarında Hz. İsa'nın sembolü olan gül, sonrasında Hz. Meryem'e “dikensiz gül” denmesi ile de anılmıştır. Daha sonra ise gül, tıpkı

kuruluş hikâyelerinden orduların amblemlerine kadar tarih boyunca pek çok unsurun temsilcisi olarak kullanılmıştır; ancak edebiyat tarihindeki asıl yerini aşkın betimlenebilmesinde sahip olduğu rol ile almıştır. Aslında dikenli bir çalı türü olan gülün Klasik Türk Şiirindeki önemini sadece onun fiziksel özelliği ile açıklayabilmek mümkün değildir. Çünkü ele alınan konuyu sadece fiziksel özellikleri ile değerlendirmek, dinî kural ve yasaların hüküm sürdüğü bu coğrafyada, dinî etkilerin toplum yaşamına ve dolayısıyla edebî eserlere de yansımış olan izlerinin göz ardı edilmesine ve bundan kaynaklı olarak hatalı çıkarımlara varılmasına neden olacaktır.

İslam kültüründe gül, manevi değerleri sembolize etmesinden ötürü önemli bir yere sahiptir. Bununla ilgili olarak, Hz. Muhammed'in Allah'nın huzurunda Cebrail ve Burak ile terler dökmesi ile Cebrail'in terinden beyaz, Burak'ın terinden sarı ve Hz. Muhammed'in terinden de kırmızı gülün meydana gelmiş olduğu rivayet edilmektedir (Tanç, 2009:970). Bununla birlikte, tasavvuf dilinde bazen Allah (cc)² bazen de Hz. Muhammed'in simgesi olarak kullanılmış olan (Uludağ, 2002:149) gül ayrıca; gonca hâlinde iken birliği, açılmış hâlde iken çokluğu sembolize etmektedir. Gül bahçesi ise kirlerinden arınarak gönül açıklığı ile ilahî güzelliğin etkilerine hazır hâlde gelmiş olan kalbi simgelemektedirken, açılmamış gül [gonca] insanın kendisi ve Allah ile baş başa kalışını anlatmak için de kullanılmıştır (Ayvazoğlu, 1999: 87).

daha öncesinde olduğu gibi pek çok dini önder ve inanın temsilinde simgesel yönüyle kullanılmıştır.

2 Allah'ın sevgisini konu edinen beyitlerin bazılarında gül sembolü kullanılmışken, bazı şairler de bu aşkı (ilahî aşk) anlatan dizelerde lale çiçeğini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Divan şiirinde gülü Allah veya peygamberin simgesi olarak pek çok kez kullanmış olan *Fuzulî* de Hz. Muhammed’i anlattığı *Su Kasidesi*’nde peygamberin yüzünü tasvir ederken; *gül bahçesiyle uğraşarak bahçıvanın boşuna zahmet çekmeyip sele vermesini çünkü bin gül bahçesini sulasa da peygamberin yüzü gibi bir gül yetiştiremeyeceğini* söylediği;

*Suya virsün bağ-bân gül-zârı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gül-zâre su*

beytinde, Hz. Peygamberin yüzünü benzeri ka-
bil olmayan bir güle benzetmektedir ve (Güfta,
2013:218);

*Sûret-i hâline hayrân eyledi ârifleri
Açdı irfân ehline gencîne-i esrâr gül*

beytinde de kapalı [gonca] hâlde ilahî sırların hazinesi olarak gördüğü gülün açıldığı zaman irfan ehlini hayran bırakacak manevi hazinesinin de açılacağını söylemektedir.

Divan edebiyatında gül ile ilgili birçok rivayetten biri [ve en fazla kabul görmüş olanı], gülün kırmızı rengini alış hikâyesidir. Hikâyeye göre bülbül güle âşık olmuştur ancak gül, bülbülün aşkına karşılık vermemektedir. Bunun üzerine gidip gülün dalına konan bülbüle gülün dikenlerinin batması ile akan kanlar gülün köklerinden damarlarına dek yayılmış. O günden sonra da gül, kırmızı renkte açar olmuştur. Dünya edebiyatında bülbülün güle aşkı işleyen pek çok eser gibi bu bülbül-gül aşkı üzerine divan edebiyatında da çok sayıda gazel ve kaside yazılmıştır. Bunlar (Tanç, 2009:970-974): Feridüddin Attar’ın *Hüsrev-nâme*’si ile Attar’a atfedilmiş olan *Bülbül-nâme*, Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin yazdığı düşünülen *Bülbül-nâme* ile

yazarı bilinmeyen ancak Mevlânâ’ya atfedilmiş olan *Hikâye-i Bülbül-nâme*’nin dışında;

- Bülbül Nâme (Rıfâî),
- Gül ü Bülbül (Vâhidî),
- Gül ü Bülbül (Fazlî),
- Gülşen-i Ebrâr³ (Münîrî),
- Bülbüliyye⁴ (Fuadî),
- Bülbül-nâme (Es’ad Efendi),
- Bülbül-nâme (Âgah Osman Paşa),
- Bülbül-nâme (Yenişehirli Avnî)

adlı eserler de gül ile bülbülün aşklarını konu alan eserlerdendir. Gül ve bülbülün aşkı anlatan bu eserler ile nakledilen hikâyelerin dizeleri ile de bazen satır aralarında ince mesajlar verilir, (Güfta, 2013:227) şair;

*O gül-i handânı görmek mümkün olsaydı bana
Sen tek ey bülbül gül-istâna güzâr etmez m’idim
(Bakî)*

diyerek yeni açılmış bir gül kadar güzel olan sevgiliyi görebilmek mümkün olsaydı âşığın bülbül misali gül bahçesine gideceğini söyler. Aşağıdaki beyitte ise her baharda gül fidanında olanın gül olmadığı, aslında onun diken kılıcı ile parçalanmış bülbül gönlünün olduğu söylenir (Yılmaz, 2011:180):

*Her bahâr olan nihâl-i gülde sanman gül durur
Pârelenmiş tîg-ı hâr ile dil-i bülbül durur” (Vasfî)*

3 Münîrî’nin *Gülşen-i Ebrâr*’ı; Attar’ın *Bülbül-nâme* adlı eserinin genişletilerek tercüme edilmiş hâlidir.

4 Fuadî’nin *Bülbüliyye*’si ise yine Attar’ın *Bülbül nâme* adlı eserinden bazı bölümlerin çevirisi ile oluşturulmuştur.

Beyitlerde beşerî aşk anlatılırken aynı zamanda ilahî aşk da konu edilmektedir. Bu hikayelerde gül, bülbülün ilahî aşka erişmesini sağlayan mecazi bir güzelliği simgelemektedir ve bu yaklaşımda gül, benliği (ruh) ile özdeşleşip aslına varabilirse, ilahî güce de yaklaşabilecektir (Demirel, G. 2004: 95):

*Gördi âyînede çü 'aksin o hûr
Kendüyi gördi itdi kesb-i gurûr (Fazlî)*

Divan şiirinde beşerî aşkın ifade edilmesinde ise gül; renklerinden (pembe, beyaz ve kırmızı) başka sahip olduğu hoş kokusu sebebiyle de simgesel anlamda kullanılmıştır (Kaya, 2000:249) ve gülün sahip olduğu özellikler olan ince ve narin yapı, tazelik, nazlılık ve zarafet sadece gülün değil, aynı zamanda sevgilinin de özellikleri olarak hayal edilmiştir. Bu doğrultuda (Özerol, 2012: 150-155);

*Açıldı dâğlar sînemde çâk itdüm giribânım
Mahabbet gülşeninde açılan gül-nârı görsün-
ler (Bakî)*

dizeleri ile âşıkların feryadı, döktükleri kanlı gözyaşları ve kanlı aşk yarası kırmızı güle benzetilmekte iken, “*Ruhun berg-i gül-i sîr-âbâ* ;(benzer” dizesinde, ve Bakî'nin (Düzlü, 2011: 5

*Ârız-ı gülğûnun üzre hâl-i fettânun senün
Fitneden hâli değül her lahza âl üstinedür*

beytinde sevgilinin güle benzeyen yanakları üzerindeki benlerinin kargaşa çıkarmaktan geri durmayan hâli konu edilmiştir. Sevgilinin yanaklarının güle benzetildiği bir diğer beyitte de (Batislam, 2005:103):

*Bâd-ı sabâ her subh-dem bustâna seyr-it iste yol
Ol yanağı gül kandadır ol zülfü sünbül nicedir.
(Şeyhî)*

denilerek sevgilinin hâli sabah rüzgârından sorulmuştur. Bunların dışında Nef'î'nin (Karahan, 1985: 186);

*Kızarse gül gül olsa tâm-i meyden rûyu hübânın
Ruh-i cânânu hem gül hem gülistân olduğun görsem*

Sevgilinin yüzü şarabın verdiği hararet ile kızarsa da yanağın hem gül hem de gül bahçesi olduğunu görsem dediği beytinde sevgilinin yanağı güle ve hatta gül bahçesine benzetilmiştir. Selvi boylu sevgilinin gül bahçesini seyretmeye gittiğinde âşığının kalbini ateşler içinde bırakmasını konu alan beyitte ise (Düzlü, 2011:5);

*Kaçan o serv-i semen seyr-i gülistâna çıkar
Duhân-ı âteş-i dil sîy-i âsumâna çıkar (Nev'î)*

denilerek sevgili ile gül bahçesi arasındaki bağ bir kez daha kurulmuştur. Bakî'nin divanında sevgilinin kendisinin güle benzetildiği dizelerde ise (Güfta, 2013: 227):

*Öyle ra'nâdır gülüm serv-i hırâmânın senin
Kim gören bir kez olur elbette hayrânın senin*

denilerek, sevgili bir kez görmeye bile herkesin âşık olacağı nazlı bir güle benzetilmiştir.

*Gamdan öldüm demedim hâl-i dil-i zâr sana
Ey gül-i tâze revâ görmedim âzâr sana*

dizelerinde ise sadık âşığın gamdan ölecek olsa bile zarif ve nazlı bir gül olan sevgilisini incitmemek için inleyen gönül derdini söylemeyişi anlatılmıştır. Tâcîzâde Ca'fer Çelebi'nin (Yılmaz, 2011: 185);

*Hil'at-i nîlûfer ile bu gül-endâmı yine
Dir görenler kim bezenmişdür bahâr ile bahâr*

beytinde sevgili “gül gibi nazik” olarak betimlenirken, Fatih Divanı’nda ise;

*Görün ol gonca-leb-i kim nice ra'nâ olmuş
Bir nihâl idi kadi serv-i dil-ârâ olmuş*

gonca dudaklı sevgilinin güzelleştiği, boyu bir fidana benzerken gönül süsleyen bir serviye dönüştüğü söylenmektedir (Doğan, 2004: 65).

Divan şiirinde gül goncası, şekli sebebiyle darlık ve sıkıntıyı simgelerken açılmış [gül] hâli ise sıkıntıdan kurtulmayı ifade etmektedir. Bu imgelem itibarıyla susmuş dudaklar goncaya, söz söylemek için açılmış dudaklar ise güle benzetilmektedir (Küçük, 2002:233). Sevgilinin gülmesi, goncanın açması ve güzel koku yaymasına, sevgilinin ağzı ise içinde mücevherleri (inci dişler) barındıran sandığa benzetilir (Pala, 1995:204).

*Dil-dâdelerün hakkına söz geçmedi hergiz
İnsâf 'aceb teng imiş ey gonca dehânun. (Bakî)*

dizeleri ile kendisine gönül verenler hakkında asla söz söylemeyen sevgilinin ağzı kapalılık, sır saklama yönüyle goncaya benzetilmiştir (Özerol, 2012:150). Sevgilinin henüz açılmış bir gül goncasına benzeyen dudakları için âşık kan ağladığı ve sevgilinin ağzını gördüğünde şaşkınlıktan dilinin tutulup konuşamadığını söylediği (Güfta, 2013:229);

*Âh eyledigim serv-i hurâmânın içindir
Kan ağladığım gonca-i handânın içindir (Bakî)*

beyitte ise çiçekle ifade edilen aşkın en zarif anlatımlarından birini görmekteyiz. Gülün açılmadan evvelki hâli olan gonca için başka bir ilgi de oruç ile kurulmuş (Sefercioğlu, 2009:3);

*Şükûfelerle çemen îd-gâha döndi niçün
Bu nâ-şükûfte gönül gonca gibi sâ'im ola (Nev'î)*

beyti ile şair, çimenliğin çiçeklerle bayram yerine dönmesine rağmen, açılmamış gönlünün neden gonca gibi kapalı [oruçlu] olduğunu sormaktadır.

Sevgilinin yanağının güle, dudağının goncaya benzetilmesi gibi, ayva tüyleri de bu gül ve goncanın yaprağına, dikenine veya genel anlamda bitkiye benzetilmiştir. Bu benzetmede, baharın gelmesi ile tabiatın canlanarak yeşermesi esas alınmıştır. Nasıl ki baharın gelişi ile doğa canlanmış oluyor, ayva tüylerinin çıkmış olması da; şaire, sevgilinin bahar mevsimine erdiğini [sevilme çağına geldiğini] duyumsatmaktadır. Bu sebeple sevgilinin çene çukuru, dudak ve yanağının “yeşilliklerle” çevrilmiş bir gül olarak tasvir edilmesine divan şiirinde sıkça rastlanmaktadır. Mısra’larında kullandığı çiçeklerin çokluğu ile divanımı bir çiçek bahçesine çevirmiş olan Bakî’nin (Şahin, 2012: 396);

*Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis
Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül*

beytinde; yüzü gül, göğsü semen, gözü nergis, ayva tüyleri çemen, ağzı gonca, saçları sümbül sevgiliden bahsedilmektedir. Benzer şekilde Hecrî de sevgilinin ayva tüylerini, içinde her tür çiçek bulunan bir gül bahçesine benzetmiştir:

*Gülzâr-ı hatt-ı dilberi seyr eyle ey gönül
Reyhân deste deste biter gül demed demed*

Bunların dışında, kalem ve sevgilinin boyu gültün fidanına, hokka ve sevgilinin ağzı ise güzel bir goncaya benzetilmiştir (Sefercioğlu, 2009: 8-17):

*Gonca-i ra'nâ devât oldı nihâl-i gül kalem
Yazmağa kadd ü dehâ (Tâcizâde Ca'fer Çelebi)*

Aşağıdaki beyitte ise *gül bahçesine benzeyen mahallende gönül kuşu yuva bulursa Firdevs Cenneti'ne doğru [dahi] uçup gitmez* denilerek sevgilinin oturduğu mahalle gül bahçesine benzetilmiştir:

*Gülşen-i kûyunda dil mürgü bulursa âşiyân
Uçmağa meyl itmeye firdevs-i a'lâdan yana
(Helâkî)*

Bunun dışında Hayretî'nin sevgilinin cevri ü cefasından çok çektiğini ve içine kapandığını anlatan şiirinde gönlünü hiç açmamış bir güle, kendisini de belalara uğramış bir bülbüle benzettiği (Sefercioğlu, 2009: 12);

*Gülmedi gül gibi açılmadı gönlüm bir zaman
Gonce-veş dem-besteyem derd ile bağrum tolu kan
Lâle-vâr eksük değül cânımda bir dâğ-ı nihân
Gözüme her bir çemen bir hançer-i terdür hemân
Hâsılı zindânım olmuşdur bahâr u bôstân
Bir belâlı bülbülem işim durur âh u figân
El-amân ey çarh-ı bed-kirdâr elinden el-amân
(Hayretî)*

dizelerinde şairin derdini tabiat unsurları ile ifade etme geleneğinin güzel bir örneğini görüyoruz. Ayrıca bu edebî türde sıkça kullanılmış olan gül-bülbül temasının da bir örneğini görmekteyiz. Gül ile bülbül divan şiirinde pek çok kere kullanılmış olsa da bunun istisnasına, kudretinin yetmeyeceği işlere yeltenen kazın hikâye edildiği Şeyh Galip Divanı'nda rastlanılmıştır.

Şiirde, bülbülün sahip olduğu sesin güzelliğini, bülbülün gıdası olduğunu düşündüğü “yaprak kebabı” na bağlayan kazın kötü sesiyle şarkılar söylemesinden sonra, sesi güzelleşsin diye gülün

yapraklarını kopararak yemesi nükteyle işlenmiştir (Azlal, 2013);

*İşitmiş anı bir kaz-ı bed-âvâz
Kenâr-ı bâğda olmuş dehen-bâz
Edip tavsîf-i bülbül tâkâtin tâk
Isırmış berk-i gülden birkaç evrâk.*

Son olarak gül, ömrünün kısa oluşu ile hayatın ve güzelliğin geçiciliğini hatırlatması sebebiyle de sevgilinin ve aşkın betimlenmesinde seçilen bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır (Pala, 2003: 182). *Allah, sen gül yanaklıyı bağışlasın, güzelliğinin çiçeği asla solmasın* anlamındaki dizeler,

*Bağışlasun Hudâ sen gül- 'izârı
Hemîşe solmasun hüsnün bahârı. (Üsküplü
İshak Çelebi)*

ile sevgilinin (güzellik) yaprağının, hüznü aşığın ateşli [harlı] âhı ile tıpkı gül yaprağı gibi berbat olacağı uyarısının yapıldığı beyitleri buna örnek olarak gösterebiliriz:

*Bâda virür berg-i gül gibi bahâr-ı hüsnünü
Sakin ey gül-çihre âh-ı 'âşık-ı gamnâkden (Helakî)*

Helakî'nin beytinde “bâda (yele) vermek” deyimini ile en alımlı ve gösterişli yaprağın bile eninde sonunda rengini kaybedip solacağı vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2011: 190-191).

Güzel ve güzelliğe dair unsurlar, divan şiirinin temel konularının başında gelmektedir. İnsan vücudu ile ilgili güzelliğin doğrudan veya dolaylı [soyut/manevi] olarak dile getirildiği bu şiirlerde, bilhassa “meydan-ı siyaset” olarak tanımlanan yüz ve yüze ait unsurlar üzerinde sıkça durulmaktadır (Kahraman, 2009: 223). Meydan-ı siyasetin anlam pınarı ise, hem insanın ruhunu en iyi yansıtabilen

uzuv olması hem de tesir kabiliyeti sebebiyle hiç kuşkusuz nergise benzetilen gözdür.

2.2. Nergis

Divan şiirinde *nergis*; beyaz ve sarı renklere sahip taç yaprakları ile bu yaprakların yere yakın ve eğik durumda olması, çiçek kısmının yuvarlak bir şekle sahip olması, ince ve narin görünüşü sebebiyle bazı yerlerde taç, kadeh, külah gibi nesnelere ilişkilendirilmiş, bazı beyitlerde ise sarhoş, âşık ve hasta anlamlarını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Ancak divan şiirinde nergis en çok, “sevgilinin gözü”nü anlatmak için ön plana çıkmıştır (Bayram, 2007: 214). Nergis divan şiirinde “abher, nergis-i bed-mebt, nergis-i bîmâr, nergis-i bîmâr-ı çemenzâr, nergis-i mest, nergis-i pür-hâb, nergis-i şehbâz, nergis-i şehlâ ve zerrin-kadeh (nergis)” şeklinde kullanılarak; sevgilinin baygın bakışlı gözleri ve o gözlere bakan âşığın sarhoş olmasını simgelemiştir (Kaya, 2000: 254).

Nergis, divan edebiyatı dışında, bazı ülke ve kültürlerde yer alan efsaneler ve edebî eserlerde benzetmelere sıkça konu olmuştur. Nergis, mitolojideki Narsis ile ilişkilendirilmiştir: Oldukça yakışıklı olan fakat âşıklarına hiç yüz vermeyen bir delikanlı olan Narkisos (Narsis) suya yansıyan aksine âşık bir genç olarak tanımlanmaktadır. Genç kızların aşklarına cevap vermeyip perişan olmalarına neden olan Narsis, tanrıların verdiği cezaya maruz kalmış; göle yansıyan kendi suretini aşkla seyretmişken, aşkıyla bütünleşme arzusu ile göle atlayıp boğularak ölmüştür. Narsis’in ölü vücudunun olduğu yerde ise göze benzeyen bir çiçek bitmiş ve tüm güzellere baygın baygın bakan bir nergis olmuştur (Kahraman, 2009: 242).

Şarktaki bir efsane ise, gül ile nergis arasında yaşanan aşkı konu almaktadır. Efsaneye göre âşıklardan nergis, göz biçiminde bir şekle sokulmuş ve sonsuza dek hicran içinde intizar çekmeye mahkûm edilmiştir (Pala, 2003: 369-370):

*Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr (Bakî)*

*Acep mi tutsa el üstünde nergisi dildâr
Ezelden aralarında göz âşinâlığı var (Nâdirî)*

Gerek mitolojide gerekse şark efsanesinde nergis çiçeğinin hikâyesi bedbaht bir şekilde nihayet bulmuş olsa da divan şiirinde nergis; bazen fiziksel yapısı itibariyle kişileştirilmiş, bazen göz ferri olarak ifade edilmiş, bazen de sadece sevgilinin güzel gözlerini betimlemek amacıyla kullanılmıştır.

*Göz diküp nergis yola şimşâd durmuş muntazır
Seyr-i bâğa gûyiya ol gözleri şehlâ gelür (Fatih-Avni)*

dizelerinde gözünü yola dikmiş nergis ile şimşir ağacının emre hazır beklemekte olduklarını çünkü şehla gözlü (güzel) sevgilinin bağı seyretmeye geldiğini söylemektedir (Doğan, 2004:65). Nergis ve göz ilişkisinin kurulduğu başka bir beyitte ise (Ay, 2009: 122);

*Açılır senden yana her gün gözüm nergisleri
Âfitâbum hânenün câmu güne karşı gerek
(Taşlıcalı Yahya)*

şair, dünyasını bir güneş gibi aydınlatıp gözlerine fer veren sevgilisine seslenmektedir. Necatî ise, gül yüzündeki gözlerini bırak, uyunlar ki bahar günlerinin tazeliği vursun anlamındaki (Tarlan, 1992b: 174);

*Nergislerini ko uyuşunu gül yüzünde kim
Olur bahâr günleri hâb-ı seher leziz*

ile (sevgilinin) sümbül saçları ve herkesi hasta eden nergis gözlerini özleyenlerin sabah rüzgârı misali tüm yollardan esip geleceğini söylediği beytinde (Tarlan, 1992b: 227);

*Sümbül saçınla nergîs-i bîmârın özleyen
Bâd-ı sabâ gibi kamu yoldan eser gelir.*

ve Hamdullah Hamdî' nin (Özyıldırım, 1999: 86);

*Süsen gibi zebân uzada nûr-ı ravzaña
Nergis gibi meğer gözüne irmedi ziyâ (Hamdullah Hamdî)*

dizelerinde de nergis-göz ilişkisinin örnekleri görülmektedir. Öte yandan bazı özellikleri sebebiyle nergis ilahî aşkın işlenmesinde de yararlanılan bir çiçek olmuştur (Demirel, G. 2004: 101):

*Aldı zerrîn kadeh ele nergis
Toldı şevk ile ser-te-ser meclis (Fazlî).*

Nergis, elinde taşımakta olduğu altın kadehte ilahî aşk şarabını tutmakta ve bu kadehle mutlak iradenin varlığından da haberdar olduğunu kişileştirme yoluyla göstermiş olmaktadır.

2.3. Sümbül

Divan şiirinde sevgilinin tasvirinde en fazla kullanılan çiçeklerden biri de **sümbül**dür. Sümbül, divan şiirinde sahip olduğu hoş kokusu ile “müşgîn, ‘abîr, mu‘anber, ‘anberîn” olarak kullanılmaktayken; dalgalı, kıvrımlı ve karmaşık yapısı sebebiyle de “**âşüfte**, perîşân, târmâr, halka halka, **çîn**, târ” tanımlamaları ile anılmış, ayrıca baharda açan bir çiçek olmasından ötürü baharın müjdecisi olarak da değerlendirilmiştir. Sümbül,

divan şiirinde ağırlıkla saç ve zülûf, kâkül gibi saçta ait unsurların tanımlanmasında kullanılmıştır (Bayram, 2007: 213). Örneğin;

*Semenber ol nazardan gâfilidi
Ki sümbül nergisine hâyilidi (Şeyhî)*

beytinde sümbül gözler üzerinden dökülen saç olarak betimlenmektedir (Gibb, 2000: 216).

Divan şiirinde sevgilinin saç, kıvrım kıvrım yapısıyla yanakların etrafına düşmüş bir görüntü olarak hayal edilmiştir. Bu sebeple saçların bazen sümbüle benzediği, bazen de güzelliğiyle sümbülü kışkırtmakta olduğu tahayyül edilmiştir (Kaya, 2000: 246-248).

Divan şiirinde sevgili dünyevî olan her şeyden daha güzeldir. Bu sebeple, sümbül özellikle fiziksel yapısı ve kokusu sebebiyle saç ile ilişkilendirilmiş olsa da, sevgilinin saçının güzelliği ile boy ölçüşebilecek kadar güzel değildir.

Ahmed Paşa'nın sevgilinin saçına öykünen sümbül çiçeğinin sabah rüzgârı tarafından az kalsın cezalandırılacağını söylediği beyti, buna örnek olarak gösterilebilir (Batislam, 2005:108):

*Öykündüğü (y) çün kâkül-i reyhanına sümbül
Bâg içre sabâ saçını anun yola yazdı (Ahmed Paşa)*

Benzer şekilde Bakî de, sevgili ile kıyaslandığında sümbülün özelliklerini küçümsediği bir beytinde (Şahin, 2012: 388);

*Hat-ı müşgîn-i leb-i la'lüne mânend olmaz
Bulsa ger perveriş-i çeşme-i Kevser sümbül (Bakî)*

diyerek, sevgilinin dudak kenarındaki mis kokulu *hat*'a Kevser Irmağı'ndan beslenen sümbülün bile erişemeyeceğini söylemiştir.

*Kaddün katında kâmet-i şimşâd pest olur
Zülfün yanında revnak-ı ‘anber şikest olur (Bakî)*

beyti ile sevgilinin boyu karşısında şimşir ağacının boyunun alçak kaldığını ve saçının güzelliği ve parlaklığı yüzünden sümbülün sönük kaldığını ifade etmiştir (Küçük, 2000: 110).

*Zülfünün dest-resin tıydı meğer ruhlarına
Bağda sümbülün ahvâli perîşân dîrler (Bakî)*

dizelerinde ise şair, sevgilinin saçının yanaklarına el uzattığını duymuş olmasından dolayı bahçedeki sümbülün hâlinin perişan olduğunu söylemektedir. Sümbülün divan şirinde pek çok kere “perişan” sıfatıyla ifade edilmesi, sümbül çiçeğinin fiziksel yapısının dalgalı ve dağınık olmasından kaynaklanır. Bakî'nin beyitlerinde söz edilen perişanlık, sümbülün sevgilinin saçlarını kıskanması yüzünden düştüğü durumdur. Şairin (Küçük, 2002: 265);

*Olsa zülfî o gül- 'izâra nikâb
(Olur âşüfte sümbül-i sîr-ab (Bakî)*

dizeleri de, o gül yanaklı sevgiliye saçlarının yüz örtüsü olması hâlinde sümbülün durumunun [kıskançlıktan] perişan olacağı söylenmektedir. Divan şiirinin son büyük şairlerinden olan Şeyh Gâlip ise, sevgilinin gerdanına değin uzanmış sümbül gibi saçları karşısında âşığın düştüğü çaresizliği aşağıdaki dizeler şöyle anlatmaktadır (Düzlü, 2011: 7):

*Tâ gerden-i sefidine inmiş o kâfirin
Sümbül gibi bu zülf-i siyeh-târı n'eyleyim (Şeyh Gâlip)*

2.4. Yasemin

Divan şiirinde sahip olduğu yumuşak dokusu, çiçeklerinin sarı ve beyaz renkli olması ve sarma özelliğine dikkat çekilerek sevgiliye övgüde tercih edilen çiçeklerden birisi de **yasemin** çiçeğidir. Yaseminin sahip olduğu fiziksel özellikler, divan şiirinde pek çok betimlemede sevgilinin veya güzelin saçı, yüzü, yanağı, bağı ve teni ile ilişkilendirilmiştir (Bayram, 2007: 214).

Sevgilinin yüzünün yasemine, ağzının gül bahçesinin goncasına, beninin de karanfile benzetildiği (Özerol, 2012: 152);

*Kad serv-î çemen yâre dehen gonca-î gülzâr
Hat müşg-i hoten çihre semen hâl karanfîl (Bakî)*

dizelerinden başka, yanağının yasemine benzetildiği dizeler (Pala, 2003: 493);

*Tuttu müşg-i Hutun etrâfını berg-î semenin
Kuşadı sümbü-î ter dâiresin yâsemenin (Karamanlı Nizamî)*

ile seher yelinin yasemin çiçeğinin gümüş gerdanını açtı, dikenin tırnakları gülün düğmelerini çözdü anlamındaki (Doğan, 2004: 27);

*Semenün sîmînin açup bâd-ı seher
Çözdü gülşende gülün düğmelerin âhun-î hâr (Fatih)*

beytinden başka, sevgilinin gömleğinin yaseminle, yaka düğmesinin şebnemle ilişkilendirilmesi yoluyla lale yanaklı güzelin bir gül bahçesine döndüğü anlatılmıştır (Çavuşoğlu, 2011: 29):

*Pîrehe ber-î semen gûy girîbân şebnem
Gülîstan oldı bu gün bir sanem-i lâle-izâr (Bakî)*

2.5. Menekşe

Hafif kokusu, güzel renkli çiçekleri ve şekil yapısı sebebiyle divan şiirinde işlenen bir diğer çiçek ise benevşe olarak da anılmış olan menekşe çiçeğidir. Menekşenin pazarda demetlerle satılıyor olması ve yapraklarının yuvarlaklığı menekşe-saç arasındaki ilişkiyi [saçın bükümlerini ve beliklerini] ortaya koyar (Pala, 2003: 217). Tüm bu sebeplerden dolayı menekşe; sevgilinin saçı, kâkülü ve zül-fünün benzetileni olarak âşıkların duygularının ifadesinde kullanılan temel benzetme öğelerinden biri hâline gelmiştir (Bayram, 2007: 215).

*Güle saçmış benevşe dâne dâne
Urur sünbüllere dendân şâne (Şeyhî)*

dizelerinde menekşe ve sümbülün sevgilinin saçları ve gül yüzü olarak betimlenmiş olması buna örnek verilebilir (Gibb, 2000: 215). Bununla birlikte menekşe (Sefercioğlu, 2009: 9):

Jâle arakı lâle kadeh gonça sürâhî

*Meyhâne çemen kâfir-i hummârı benevşe (Tacîzâde
Ca'fer Çelebi)*

dizelerinde; rakının jale, kadehin lale, sürahinin gonca ve yeşil alanların meyhane olarak betimlendiği şiirde menekşe [yapısının eğriliği nedeniyle] meyhanenin sarhoşu olarak tahayyül edilmiştir.

2.6. Lale

Divan şiirinde simgesel olarak gülden sonra en fazla kullanılan çiçek laledir; Türk kültüründe bir devre adını verecek denli baş tacı edilmiş ve benimsenmiştir (Önal, 2009:2). Tıpkı gül gibi lale de çeşitli kültür ve inanışlarda yer almış olup fiziksel güzelliğinin yanı sıra dinî anlamda da özel bir yere sahip olmuştur.

Mitolojide lale güneş ve bitki tanrısı olarak anılan Adonis can verdiğinde bedeninden süzülen kanlar ile sulanan toprakta yeşermiş bir çiçek olarak tanımlanmaktadır. İran mitolojisinde ise lale, üzerindeki çiğ tanesine düşen yıldırım sonucu yaprağının alev alması ve o anda donup kalması sonucu göbeğindeki siyah lekeye (yıldırımdan kalan yanık izi) sahip olmuştur. Hristiyanlıkta ise, Hz. İsa çarmıha gerildiğinde annesi Hz. Meryem'in döktüğü gözyaşlarının toprağa döküldüğü yerde yeşermiş bir çiçek olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple lale (ters lale) aynı zamanda Hz. Meryem'i de simgelemekte olan bir çiçektir. Tarihinde oldukça uzun bir dönem İslam hukuku ile yönetilmiş olan coğrafyamızda laleye atfedilen önemin kökeninde ise lalenin Arapça yazılışı ile Allah'ın aynı dilde yazılışında aynı harflerin kullanılıyor olması yatmaktadır. Lalenin *hak cemali* olarak betimlenmesi ile ilgili olarak yapılan benzetmeler, lalenin *altı yapraklı* olması, Allah'ın zatî sıfatlarının altı tane olması, Kâbe'nin geometrik olarak altı yönlü oluşu ve insanın altı yönlü bir varlık olmasının yanı sıra, yazılışta lalenin de Allah'ın da ebced değerlerinin altmış altı olması⁵ sebebi ile ilişkilendirilmektedir (Ersoy, 2011: 1-5). Lalenin ism-i celâl (Allah) harfleri ile yazılmış olması (Akgül, 2011: 334);

*Mazhar-î "ism-î celâl" olmasa îdi lâle,
Bulamazdı bu kadar rütbe-î vâlâ lâle (İzzet Ali
Paşa)*

dizelerinde de yer bulmuş, lalenin Allah adına mazhar olmasa bu denli ulu bir rütbeye erişemeyeceği söylenmiştir. Lalenin dinî anlamda bu denli önemli bir varlığı simgelemesi, dinî

⁵ Her iki kelimenin de ebced değerlerinin aynı olması sebebiyle tasavvufta lalenin Allah'ın birliğini simgelediği düşünülmüştür.

inanışların yoğun bir içerikle yaşandığı Osmanlı kültürünü yansıtan divan şiirinde de önemli bir yer edinmesine imkân tanımıştır.

Lale, divan şiirinde [narin, dikensiz yapısı ve renklerinin güzelliği nedeniyle] sevgiliyi, gelini ve güzeli tanımlarken bunun yanında sevgilinin yanağı veya dudağı; âşığın yüzü, bedeni, kanı, gözyaşı ve yaralarının betimlenmesinde de tercih edilen bir imge olmuştur (Bayram, 2007: 213).

Sevgiliye hitaben yazılan şiirinde, şair kendisini gam dağının bela Ferhad'ı olarak nitelendirirken başında bulunan âh şulesinin dağ lalesi olduğunu söylediği beyti (Aydın, 2013: 458);

*Ben belâ Ferhâd'ıym kûh-i gâm-ı dildârda
Şu'le-i âhım başında lâledir kühsârda (Hayalî Bey)*

ile gam dağında lale gibi kan ağlamasına rağmen tatlı ağızlı sevgilinin hâlini sormayışına sitem ettiğini söyler.

*Bunca demler kûh-ı gamda lâle-veş kan ağlaram
Demez ol şirin-dehen hâlin ne Ferhâd'ım benim
(Hayalî Bey)*

dizeleri ile de lale, âşığın kanı ve yarası ile ilişkilendirilmiştir. Âşığın, aşkı sebebiyle duyduğu acı ise (Demirel, Ş. 2009: 1008);

*Kanlı tîrûn dostum bu sîne-i pür-dâğda
Lâlezâr içre bitürmüşdür nihâl-i ergavân (Revânî)*

dizelerinde sevgilisine, göğsündeki kanlı okların lale bahçesi içinde erguvan fidanı yetiştirmiş olduğunu söylemektedir.

Bunlardan başka lale ile şarap, güneş, ay, ateş ve kadeh gibi varlıklar arasında da benzetme ilişkisi kurulmuştur (Bayram, 2007: 213). Lalenin kırmızı duvağıyla gelin olduğunun tasvir edildiği

aşğıdaki beyit ise lalenin kişileştirilmesine örnek verilebilir (Tarlan, 1992a: 39):

*Nitekim lâle ola al duvağı ile arûs
Her nihâl akçe saça üstüne barân-şekil (Hayalî Bey)*

Lalenin ortasında bulunan ve Yunan mitolojisinde yangından kalan iz [yara] olarak nitelendirilmiş olan siyah beneğe ise *dâğ-ı lale* adı verilmiştir. Dâğ-ı lale, lale çiçeğinin bir güzele âşık oluşundan sonra ondan ayrı düştüğünün de bir işareti olarak düşünülmekte (Akgül, 2011:338) ve bu leke aşk yarası olarak simgelenmektedir (Kahraman, 2009: 242). Bunun dışında dâğ-ı lale ile sevgilinin beni de ilişkilendirilmiştir (Küçük, 2002: 207):

*Lâle çemende başı açuk kıpkızıl deli
Sevdâ-yı hâl- yâr ile muhtel dîmâğı var (Bakî)*

beytinde lalenin sevgilinin benine duyduğu aşk ile aklını kaybedip çimenlikte korkusuz [kıpkızıl] bir deliye benzediği söylenmektedir. Sevgilinin gül yanağını gören lalenin, gördüğü güzellik karşısında (sevgiliyi kıskanmasından ötürü) ayağının çamur içinde kaldığı, saçlarını gören sümbülün ise kederden perişan olduğunun söylendiği beyitte (Özerol, 2012: 148);

*Lâle reşk-i ruh-ı gül-gûnun ile pâ-der-gil
Gam-ı zülfinle perîşân u mükedder sünbül (Bakî)*

dizeleri ve sabah rüzgârının lalenin gül yanaklı sevgiliye öykündüğüne inanarak onu cezalandırıp kanlar içinde bırakmamasının istendiği aşğıdaki beyitte (Batislam, 2005: 108);

*Ey sabâ bâğda ol gül-ruha öykündü diye
Lâlenin yüzünü kan eyleme kim bühtândır (Ahmed Paşa)*

ve şebnem çiçeğinin, lalenin dudağını âşıkane bir şekilde ısırdığının söylendiği beytinde de lale çiçeğinin kişileştirilmesi örnekleri görülmektedir (Gibb, 2000: 217):

*Sunivirmiş leb-i lalini lâle
Urur dendân-ı dürrin aña jale (Şeyhî)*

Lalenin, âşığın dertli hâlini ifade etmekte kullanıldığı beyitte ise şair, sevgilisini bedeli ne olursa olsun görebilme arzusunu, *gözlerim lâle-i Nu'mân gibi kan içinde de kalsa gel ki gülen goncaya benzer yüzüne bakayım* diyerek dile getirmektedir (Akgül, 2011: 337):

*Gele bakam yüzüne gonca-i handân şekil
Kana gark olsa gözüm lâle-i Nu'mân şekil (Hayâlî)*

Bunların dışında, divan şairlerince *kırda veya çölde oturan* yani sahrâ-nişîn olarak tanımlanan lalenin meclis adabı (usul-erkân) bilmeyen taşralıya benzetildiği (Önal, 2009: 916-917);

*Taşradan geldi çemen mülkine bîgâne diyü
Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler (Necâti Beg)*

dizeleri ile (Tarlan, 1992a: 61);

*Lâle-i dil-sûhte tutmağa geldi dâmenin
Dediler bunda yaramazsın sen ey sahrâ-nişîn (Hayâlî)*

dizelerinde de lalenin geldiği yere, yani dağlara geri gönderildiği söylenmektedir.

2.7. Reyhan

Divan şiirinde sıkça anılan çiçeklerden biri de fesleğen adıyla da tanınmakta olan **reyhan**dır. Reyhan, divan şiirinde sevgilinin teni, saç (kâkülü ve perçemi), ayva tüyleri (hatt-ı reyhân), dudağı

(râh-ı reyhânî) ile ilişkilendirilmişse de (Kaya, 2000: 18-22) güzel ve güçlü kokusu sebebiyle en çok sevgilinin saç (hatt-ı reyhân) olarak simgelenmiştir (Bayram, 2007: 215).

Şeyhî'nin (Şahin, 2012: 389);

*Cân gûbar eyledi reyhân hat-ı reyhânın için
Ol muhakkak ki nesrîn ü semendir kokusu (Şeyhî)*

ve

*Hatûn reyhân-ı cennettür yeşermiş Kevser üstünde
Ya rahmetden bir âyetdür yazılmış bedr-iken aya (Ahmedî)*

Ahmedî'nin dizelerinde ise reyhan, önce sevgilinin ayva tüylerinin [hatt-ı reyhân] kokusunun tanımlanmasında kullanılmış, ardındaki beyitte ise sevgili Kevser Irmağı üzerinde yetişmiş bir reyhan cenneti olarak tanımlanmış ve aya hilal (hâlinde) iken yazılmış bir ayet olarak betimlenmiştir.

2.8. Erguvan

Kültürel anlamda **erguvan** da tıpkı gül ve lale gibi çeşitli kültürlerde önemli bir yere sahip olan bir çiçektir. Hristiyan kültüründeki bir efsaneye göre; Hz.İsa'yı ele verdikten sonra kendini bir erguvan ağacına asan *Yahuda*'dan dolayı erguvana *Yahuda'nın Ağacı* da denir. Erguvan ağacındaki çiçeklerin Hz. İsa'nın gözyaşlarını, çiçeklerin renginin de Yahuda'nın utancını yansıttığı rivayet edilmektedir. Bunun dışında erguvan, Kızılderililerde baharın müjdecisi olarak kabul edilmiştir. Eski Mısır ve Roma toplumlarında ise asaletin rengi olarak tanımlanmış olup erguvan renkli pelerini giyme hakkı yalnızca imparatora tanınmıştır. Türk toplumunda ise Sultan Tuğrul ve Kanuni Sultan Süleyman'ın çadırının rengi

olması itibariyle kendinden bahsedilmiştir (Demirel, Ş. 2009: 1000).

Kırmızı, eflâtun ve eflâtunun tonlarındaki taç yaprakları nedeniyle divan şairleri tarafından şarap, kadeh, kan, dudak, yanak, yara, sevgili, âşık gibi unsurlarla ilişkilendirilmiş olan erguvan [ergavân] çiçeği de divan şiirinde sıkça kullanılmış olan çiçek isimlerinden biridir (Bayram, 2009:216). Erguvan çiçeği divan şiirinde (Pala, 1995:171);

*Ger edersem kadd ü ruhsârın yolunda cân revân
Bitiser sinümde sînem üzre serv ü erguvân (Karamanlı Nizamî)*

ve (Özerol, 2012: 150);

Küh-sâr-ı gamda gözyaşı hecrinle dem-be-dem

Hâşâk u hârî şah-ı gül ü ergavân ider (Bakî)

beyitlerinde görüldüğü üzere ağırlıklı olarak aşkın betimlenmesi amacıyla kullanıldığı gibi ayrılık, gam, acı ve yara gibi aşkın acı dolu yönlerinin tasvirinde de kullanılmıştır. Bunun dışında, utanmanın rengi olarak betimlendiği (Demirel, Ş. 2009: 1003-1008);

Eyledi şermden görince yüzün

Çehresin reng-i ergavâna gonca (Hayâlî Bey)

sevgilinin yanağını düşününce dimağının erguvan bahçesine döndüğünün söylendiği;

Ergavân-sitân olur fikr-i ruhiyla hâtrum

Şâh-sâr-ı yâsemendür dilde yâd-ı kâküli (Nâmî)

ve karşısında sakinin kadehi ile sevgilinin yanağı dururken güle, erguvana ve bahara kim minnet eder denilen;

Ruh-ı dil-ber ü câm-ı sâkî nazarda

Ne minnet bahâr u gül ü erguvâne (Bakî)

beyitlerinde erguvan çiçeği sevgilinin yanağı ile;

Didüm yâre ki yüzün ergavândur

Didi kim kâmetum serv-i revândur (Ahmedî)

Olsun şehâ yüzüne gül ü ergavân fidâ

Tûbî sıfatlu boyuna serv-i revân fidâ (Ahmedî)

beyitleri ise erguvanın sevgilinin yüzü ile ilişkilendirilmiş olduğu örneklerindedir.

Tenüm hûn-ı sirişkünden nihâl-i ergavânîdür

Vücûdum oldı vîrân şeh-r-i rûyum za'ferânîdür (Nevî)

dizelerinde ise şair [sevgiliye duyulan aşk nedeniyle] acı çekmekte oluşunu; teninin kanlı gözyaşları sebebiyle erguvan ağacına döndüğünü, vücudunun viran, yüzünün ise sapsarı olduğunu söylemektedir. Daha çok renk ilgisiyle kurulan bu benzetmelerde Fasihî de kanlı gözyaşını erguvana benzettiği,

Hasret-i la' lünle cânâ bâde kan oldu bana

Eşk-i hûnînim şarâb-ı erguvân oldı bana

dizeleri ile şarabının kan, kanlı gözyaşının ise erguvan şarabı olduğunu söylemektedir.

2.9. Diğer çiçekler (şebboy, leylak, zambak, karanfil, nilüfer)

Divan şiirinde çokça kendinden bahsedilen çiçeklerden başka, az bahsedilen çiçekler de vardır: Güzel kokusu ve geceleri açması özelliklerine sahip olup, sevgilinin saçı ve zülfünün dışında hâl, göz, sûfi ve hırsız kelimeleri ile ilişkilendirilmiş olan şebboy (şebbû, şebbûy); mor ve beyaz

çeşitleriyle sevgilinin ayva tüyleri, hatt ve saç ile ilişkilendirilen leylak;

*Bir bağıdır cemâli ki gül-berk-i rûy-ı âl
Şeb-bûyu hâl sünbül ü leylâkı zülfü hat (Nedim, G55/2)*

ince, uzun ve beyaz renkli taç yaprağı ile anılan ve kirpik, boy, yüz gibi güzellik unsurlarının tasvirinde yararlanılmış olan **zambak** (zambak);

*Zanbakuñ goncasıdır bâga gümüş bâzû bend
Za'ferân ile yazılmış ana hatt-ı tûmâr (Bakî, K.18/20)*

güzel kokusu ve sarı taç yapraklarıyla tasvir edilen ve yara, ben, göz, çene, zülûf, güzel ve sevgili gibi unsurlar ile de ilişkilendirilen **karanfil**;

*'Aşkuñla kalup kâmetini dâl karanfîl
Arz itdi saña mûy-ı sefid âl karanfîl (Bakî, G.284/1)*

suda yetişmesi, yapraklarının su yüzeyinde açması, geniş ve yuvarlak çanak yapraklara sahip olması, ve çeşitli renkte çiçekler açması özellikleriyle anılan ve yanak, yüz beniz, dudak gibi güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilen **nilüfer**;

*Tâ gülşen-i nilüferi zeyn eyleye encüm
Pür-katre-i şebnem ola bu sebze-i minâ (Ahmet Paşa, K11/100)*

ve daha bir çok çiçek fiziki özellikleriyle beyitlerde kullanılmış çeşitli güzellik öğeleriyle ilişkilendirilerek geniş ve zengin bir anlam çerçevesi oluşturulmuştur (Bayram, 2007:215-216).

Divan şiirinde sevgili anlatılırken “âb-ı hayât, âb-ı hayvân, ayyâr, büt, cevher, cevher, çerağ, dürr, elif, fettân, fitne, gonca, gül, gülşen, Hızır, hokka, hoş reftâr, hubrû, hun-hâr, hûrî, hü mâ, Îsâ, keklik, lale, mâh, mekkâr, melek, mest,

mihr, müşteri-cebîn, nev-bahâr, nihâl, nûr, perî, sanem, sehâr, semen, serv, sîm, şebbâz, şeker, şem, şîrîn, şimşâd, Tûbâ, Yusuf” gibi kalıp ifedelerden sıkça yararlanılmıştır (Kaya, 2000: 243). Bunların dışında sevdanın ve sevgilinin tasviri ile sevgiliye yazılmış övgü ve sitemlerde çiçekler ve diğer doğa unsurları sıkça kullanılarak aşka konu edilmiştir. Bahar mevsiminde ve sabahları çiçeklerin üzerine düşen çiğ tanelerinin (şebnem) lalenin üzerine düşerse inci, goncanın üzerine düşerse sevgilinin dişi ve nergisin üzerine düşerse gözün üstündeki yaş misali gözyaşına benzetilmiş olması buna örnek verilebilir (Pala, 2003: 504).

*Uykusun açmak için etti seher
Şebnem ile gözünü ter nergis (Ahmed Paşa)*

3. Çiçeklerin Güzel Kokuları

Öte yandan gülşen ve bağ gibi yerlerde dolaşarak; goncayı açıp güle döndüren, nergisin gözünü açan, laleye kırmızı rengini veren sabah rüzgârı [bâd-ı sabâ] bu görevlerini tamamlamasının ardından *can veren özelliği* ile âşıklar meclisine uğrayıp sevgiliye âşığından [koku ile] haberler getirmesi ile işlenmiştir. *Sabah rüzgârı zülfüne el vurursa saf misk kokar, gömleğinin düğmesini açarsa gül suyu kokar* anlamını taşıyan beyit (Batislam, 2005: 98-100):

*Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa 'ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar (Nedim)*

ile sabah rüzgârı sevgilinin saçına dokunduğu için âşıktan önce saçının güzel kokusuna da ulaşmıştır [âşığı kıskandırır];

*Çîn-i zülfünde giriftâr kalırdı dil-i zâr
Erişip bâd-ı sabâ etmese nâgâh meded (Nef'î)*

sevgiliye ait kokuların *âşığın gönlünü sevgilinin saçıında asılı bıraktığı [aklını başından aldığı]* vurgulanarak rüzgarın haber getircilik özelliğine ve dizelerde rüzgâr-koku ilişkisine temas edilir:

*Getirdi nükhetin bâd-ı sabâ gülzâr-ı dil-cûnun
Açıldı 'ukde-bendi yâsemînin verd-i şeb-bûnun
Efendim işte olsun gayr.....hümâyûnun
Açıldı lâleler seyr-i çırâğan vaktidir şimdi
(Nedim, Müstezâtlar (şarkı) 43/II)*

SONUÇ

Klasik dönemde beşerî aşkın ifadesinde kullanılan mazmun ve imgelerin [âşıkların çoğunlukla konuşma, görüşme gibi imkânlardan yoksun olmaları sebebiyle] gelişme fırsatı bulduğu bir gerçekse de; diğer yandan sevgiliye atfedilen eşsiz ve benzersiz güzellik ve erişilmezlik, âşığın sahip olduğu aşkı yüceltmesi için bir anlamda tam da istediği durumu oluşturmuştur. Âşıklar, aşkın hem acıtan hem de acı içinde mutluluk veren yanına vurgu yapmışlardır. Onlar hiçbir zaman vuslatı düşünmemişlerdir. Çünkü bu şiirde âşık için sevdiğine kavuşma, yani vuslata erme hâli, aşkın yokluk ve mecazla beslenerek büyüyen gücünü kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Divan şiiri, duygu ve düşüncelerin doğrudan ve açık bir şekilde dile getirilemediği bir toplum yaşayışının ürünü olarak, akla gelebilecek hemen her unsurdan nitelik veya nicelik özelliklerine göre yararlanılmış bir edebiyat türü olarak ülkemiz coğrafyasının bir dönemine damgasını vurmuştur. Örneğin, Divan şiirinde gülün ve gül goncasının bu denli geniş bir imgelem içerisinde kullanılmasının gülün sadece fizikî nitelikleri ile açıklanması mümkün değildir. Çünkü dinî ve toplumsal zorunlulukların son derece katı bir

geçerlilikle yürütüldüğü Osmanlı yaşayışında gül sadece bir çiçekten ibaret değildir ve diğer çiçeklerden farklı olarak dinî inanışlar açısından da sembolik bir değere sahiptir.

Şiir; toplum yaşantısından etkilenmiş dil özellikleriyle, hususan tabiat ve tabiata yönelik unsurlardan beslenmiş zengin yapısıyla üst dili de kullanarak sonuçta “çiçek bahçesi” olarak nitelendirilebileceğimiz bir yazın türü ortaya çıkarmıştır. Bu türde bazen sevgilinin kendisi çiçek olarak ifade edilirken, bazen de sahip olduğu uzuvları çiçeklere benzetilmiş ya da âşığın çektiği acılar, gönül yarası ve gözündeki kanlı yaş, çiçeklerin özellikleri ile ilişkilendirilmiştir. Kısacası bu bahçede çiçekler dile gelmiş, anlatılamayanı, yani aşkı anlatmışlardır.

REFERENCES

- AKGÜL, S., (2011).** “Hayâlî'nin Kasidelerinde Lale Motifi”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 9(2) Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı, ss. 333-340.
- AY, Ü., (2009).** “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme” Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (2), ss. 117-162.
- AYDIN, Ş., (2013).** “Osmanlı Divân Edebiyatında Bir Aşk Mühendisi: Ferhâd”, Saraybosna, 17-19 Mayıs, Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 447-453.
- AYVAZOĞLU, B., (1999).** “Güller Kitabı”, 5. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- AZLAL, E., (2013).** “Bülbülün Gıdası; Gül Yaprağı Kebabı ya da Sarhoş Bülbüller” <http://>

- www.milatgazetesi.com/bulbulun-gidasi-gul-yapragi-kebabi-ya-da-sarhos-bulbulla/50047/
- BATIİSLAM, H. D., (2005).** “Divan Şiirinde Saba” Osmanlı Araştırmaları Dergisi, XXVI, ss. 95-117
- BAYRAM, Y., (2007).** “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2(4), pp. 209-219
- ÇAVUŞOĞLU, M. (2011).** “Bakî ve Divanından Örnekler”, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık
- DEMİREL, H. G., (2004).** “16. Yüzyıl Şairlerinden Fazlî'nin “Gül ü Bülbül Mesnevisi”ndeki Şahıs Kadrosunun Tasavufî Açısından Değerlendirilmesi” Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (21) ss. 89-103
- DEMİREL, Ş., (2009).** “Divan Şiirinde Erguvân” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4(8), ss. 995-1014
- DOĞAN, M. N., (2004).** Fatih Divanı ve Şerhi, İstanbul: Erguvan Yayınevi
- DÜZLÜ, Ö. (2011.)** “Ercişli Emrah'm Şiirlerinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Bakımından Klasik Edebiyat Hususiyetleri”, Akademik Bakış Dergisi, (26), ss. 1-15
- ERSOY, E., (2011).** “Lale Üzerine Notlar”, Anadolu Aydınlanma Vakfı, Bülten:10, www.anadoluyadinlanma.org/Yazilar/lale.pdf.
- GIBB, E.J.W., (2000).** “Osmanlı Şiir Tarihi”, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Kaynak Eserler 76/1. Ankara: Akçağ Yayınları
- GÜFTA, H., (2013).** “Fuzûlî Divanı'nda Gül”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 6 (26). ss. 217-239
- KAHRAMAN, B., (2009).** “Helaki Divanında Göz ve Gözyaşı” http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tumview.php?id=5472, ss. 233- 264
- KARAHAN, A.K., (1985).** “Nef'î Divanı'ndan Seçmeler”. Yayın No:610, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- KAYA, D., (2000).** “Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri” Âşık Edebiyatı Araştırmaları, ss. 243-266
- KÜÇÜK, S., (2002).** “Baki ve Divanı'ndan Seçmeler”, TC Kültür Bakanlığı Sanat ve Edebiyat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- ÖNAL, S., (2009).** “Klasik Türk Edebiyatı'nda Lale ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lale Şiirleri”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish, 4(2), ss. 911-927.
- ÖZEROL, N., (2012).** “Bâkî'de Gül” Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5(9), ss. 145- 157
- ÖZYILDIRIM, A. E., (1999).** “Hamdullah Hamdî ve Divanı” Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları
- PALA, İ., (1995).** “Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü”, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları
- PALA, İ., (2003).** “Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü”, 12. Baskı, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık

SEFERCİOĞLU, N., (2009). “Divan Şiirinde Çevre” http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tumview.php?id=5214, ss.1-17

ŞAHİN, K. Ş., (2012). “Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(23), ss. 386- 408

TANÇ, N., (2009). “Rifâî’den Oscar Wilde’a Gül ve Bülbül”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (39) Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, ss. 967-987

TARLAN, A.N., (1992a). “Hayalî Divânı”, Ankara: Akçağ Yayınları

TARLAN, A.N., (1992b). “Necatî Beg Divanı”, Ankara: Akçağ Yayınları.

ULUDAĞ, S., (2001). “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınları

YILMAZ, O., (2011). “Klasik Türk Edebiyatı’nda Bir Başka Anlamıyla “Bahâr” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Dergisi 18(1), ss. 177-194

URL-1. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları / www.isa-sari.com / Sayfa: 7/14 (Erişim Tarihi: 10.06.2014)

URL-2. TDK, Yazım Kılavuzu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_seslisozluk&view=seslisozluk (Erişim Tarihi: 25.06.2014).

AŞKIN ÇİÇEK AÇMASI: DİVAN ŞİİRİNDE ÇİÇEKLER VE AŞK

Özet: Bu çalışmada beyitlerde geçen ve aşkı tasvir eden, aşkı hatırlatan, dile gelip aşk diyen çiçeklerden; gül, lale, sümbül, nergis, yasemin, menekşe, reyhan, erguvan, karanfil, nilüfer, şebboy, zambak, leylak vb. bahsedilecek ve divan şairlerinin bunları nasıl işledikleri üzerinde durularak, çiçeklerin güzelliği ile aşkın letafeti arasındaki bağ ortaya konulacaktır. Divan şairleri aşkın terennümü ve sevgilinin tasviri sadedinde yazdıkları beyitlerde kendi iç dünyalarına da ayna tutarak, aşkı tüm taraflara (âşık-mâşuk-rakip) göre değerlendirirler. Divan şiirinde san'at ve estetik ön planda olduğundan en çok tabiat manzaralarından, doğal imgelerden yararlanır. Bu tasvir ve anlatımlarda en öne çıkan öge ise; herkesin hoşuna giden ve herkeste hayranlık hissi uyandıran güzel kokulu, tablo güzelliğinde çiçeklerdir. Divan şiiri, çiçeklerin aşka geldiği ve aşkın çiçek açtığı bir bahçe gibidir. Bu bahçede sevgili, erişilmez güzelliği ile idealize edilerek işlenmiştir. Sevgilinin sahip olduğu uzuvlar ile huy ve karakterini betimlemek amacıyla da pek çok unsurdan yararlanılmıştır. Bu durumda âşık (şair) sevgilinin ayva tüylerinden çene çukuruna, gamzelerinden zülüflerine kadar pek çok unsura güzelleme yazmıştır. Bu şiirlerde sevgilinin ulaşılmaz konuma yüceltilmesi ve âşık ile mâşuk arasına fiziksel bir engel konulmuş olması ile sevgiliye duyulan aşkın daima taze ve canlı kalması sağlanmıştır. Bunlarla âşık, sevgilinin kendisine ulaşmaktan ziyade onun hayali ile yaşayarak büyüünün bozulmamasını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, sevgilinin dünyevî güzelliklerin ötesinde bir varlık olarak tahayyül edilmesi sevgilinin kendisini yücelttiği kadar ona duyulan aşkı da yüceltmıştır. Bununla birlikte gelenekte kullanılan benzetme ögeleri hemen her şiirde aynı kelime ile ifade edilmiş ancak bu ifadelerde farklılığı ortaya koyan, şairin üsluptaki ustalığı olmuştur. Ancak yine de divan şiirinde özelde çiçek isimleri, genelde tabiat unsurlarının sıklıkla kullanılmış olması yoluyla şiirde yararlanılan imgelerin değiştirilmemesi ve aynı benzetmelerle çoğaltılıp yeni kuşaklara taşınmış olmasını, divan şiiri geleneğinin kendi geleceğini yaratması olarak yorumlayabiliriz. Bu durum aynı zamanda bu şiirde çiçek isimlerinin bu yoğunlukta kullanılmasının sebebini de açıklar niteliktedir. Divan şiirinde şairlerin sevgiliyi anlatırken kullandıkları ifadeler çoğunlukla güzel olarak ifade edilen unsurların ta kendisi değil, güzel kelimesinin çağrıştırdığı her şeyi kapsamaktadır. Bu doğrultuda sadece beşerî aşkta değil, ilahî aşkın dile getirilişinde de güzel ile ilişkilendirilebilecek her unsur beyitlerde değerlendirilmiştir. Betimleme yoluyla divan edebiyatında en fazla kullanılan çiçek, gül olmuştur. Gül; ilahî ve beşerî aşktan ahlaka, zamanın ve hayatın geçiciliğinden sosyal hayatın (meclislerin) betimlenmesine, sultan, vezir ve diğer önemli devlet adamlarının övgüsünden savaş aletleri ve

savaşa dair terimlere, şaraptan kadehe, süs eşyalarından giyim kuşama, kalem kâğıt gibi yazı araç gereçlerinden, mesleklere hatta tuğla ve çivi gibi araç gereçlere kadar pek çok unsurun betimlenmesinde kaside, gazel ve şehrengizlere konu olmuştur. Divan şiirinde gülün ve gül goncasının bu denli geniş bir imgelem içerisinde kullanılmasının gülün sadece fiziki nitelikleri ile açıklanması mümkün değildir. Çünkü Osmanlı yaşayışında gül sadece bir çiçekten ibaret değildir ve diğer çiçeklerden farklı olarak dinî inanışlar açısından da kutsal bir yere sahiptir. Öte yandan şiirde simgesel anlamları ile yoğun bir şekilde kullanılmış olan tek unsur gül değildir. Divan edebiyatında iğneden ipliğe pek çok unsur imgelem yoluyla şiirlere konu olmuştur. Sonraki yıllarda pek çok araştırmacının da dikkatini çeken bu durum incelendiğinde, mahremiyetin titizlikle korunduğu dinî kural ve yasaların hüküm sürdüğü bu toplum yaşayışı içerisinde duyguların, ancak bir perde arkasından ifade edilebilmesi ile mümkün olabildiğini göstermektedir. Bu sebeple, divan şiirinde kullanılan unsurların *insanı* ifade edebilmek için kullanılan bir perde vazifesi gördüğü aşıkârdır. Divan şiiri kapsamında değerlendirilen eserler incelendiğinde; insanın dış görünüşünün, sosyal çevresinin, davranış tarzının, duygu ve sözlerinin yani insana [ve doğaya] dair tüm unsurların şaşırtıcı ayrıntılarının dahi zarif bir söylemle ifade edilmiş olduğu, şairlerin sözlerini birer kuyumcu hassasiyetiyle yazıya işlediği görülmektedir. Divan şiirinin içinde büyüyüp geliştiği toplumun kurallarından bağımsız olarak değerlendirilmesi, bu yönlü bir araştırma için hatalı sonuçlara varılmasına neden olabilecektir. Bu dönem sosyal hayatında günümüzdekinden oldukça farklı olarak, sevgiliye yaklaşmak ve hatta dokunmak çoğu zaman imkânsız olduğundan, âşıkların birbirleri ile ilişkileri, temastan tam anlamıyla bağımsız olacak şekilde simgesel unsurlar (çiçek, mendil, meyve, vb.) ile gerçekleştirilmiştir. Bu durumda bazen işitilmiş bir ses ile *aşk* başlamışken, bazen çok daha ileri gidilerek sevgilinin elinin, bileğinin, yanağının, saçlarının ve hatta resminin/rüyasının görülmüş olması ile başlamıştır büyük sevdalar... Âşık ile mâşuk arasındaki iletişimin imgelerle ifade edilmesi, dönemin şairlerince yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu doğrultuda, pek çok yerde sevgili, çiçeğin bizzat kendisi olarak tarif edilmiştir. “Meydan-ı siyaset” olarak tabir edilen *yüzde* sevgilinin yanağı gül, gözleri nergis, kirpikleri zambak, ayva tüyleri reyhan, saçları sümbül, zülüfleri menekşe, yanağı lale, ağzı gül goncası, dudakları erguvan, beni karanfil, teni yasemin, boyu servi olmak üzere her bir uzvu başka başka çiçek/bitki ile ifade edilmiştir. Çiçekler bunların dışında sevgilinin yürüyüşü, oturduğu ev ya da mahallesi gibi unsurların tanımlanmasında da yoğun bir şekilde kullanılmasından başka; kanlı gözyaşlarının erguvana benzetilmesi, sevgilinin söylediği kötü bir sözün gülün dikenini olarak nitelendirilmesi gibi konularda aşığın sahip olduğu derdini anlatırken de kullandığı araçların en önemlisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Aşk, Aşık, Sevgili, Çiçekler, Tabiat